

บทที่ ๘

การวิเคราะห์ปัญหาสังคมและแนวทางการแก้ไข ปัญหาสังคมแบบสันติวิธี

พระไพโรจน์ จิตตพณฺโฑ (รัตนพันธ์)

ผศ.ดร.วิทยา ทองดี

อาจารย์สรวิญญา มารศรี

อาจารย์กนกวรรณ ประจันตะเสน

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความหมายปัญหาสังคมได้
๒. อธิบายลักษณะและที่มาของปัญหาสังคมได้
๓. บอกความสำคัญและประเภทของปัญหาสังคมได้
๔. วิเคราะห์ปัญหาสังคมไทยตามแนวพุทธและสังคมวิทยาได้
๕. นำหลักธรรมตามแนวพุทธมาแก้ไขปัญหาสังคมแบบสันติวิธีได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความหมายของปัญหาสังคม
- ลักษณะของปัญหาสังคม
- ที่มาของปัญหาสังคม
- ประเภทของปัญหาสังคม
- สาเหตุของปัญหาสังคม
- การวิเคราะห์สภาพปัญหาสังคมไทยตามแนวพุทธ และสังคมวิทยา
- แนวทางในการแก้ปัญหาสังคมตามแนวพุทธด้วยสันติวิธี

๘.๑ ความนำ

สังคมมนุษย์แห่งใดจะดำรงอยู่ได้มั่นคงและมีการพัฒนาการต่อไปได้นั้น สังคมมนุษย์แห่งนั้นจะต้องมีการจัดระเบียบทางสังคมที่แน่นอน เข้ากันได้กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และบรรดาสมาชิกทั้งหลายของสังคมแห่งนั้นสามารถปฏิบัติกรงาน หรือภารกิจต่อไปได้โดยสมบูรณ์ ไม่มีเหตุขัดข้องหรือก่อให้เกิดความยุ่งยากขึ้น และการงานหรือภารกิจเหล่านั้นเป็นที่ตกลงรับรองของคนในสังคม ส่วนใหญ่ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนใหญ่ด้วย ปัญหาสังคมจึงเป็นผลของความบกพร่องหรือภาวะขัดข้องของกระบวนการต่างๆ ของสังคมมนุษย์

ปัญหาสังคมมนุษย์ย่อมเกิดขึ้นระหว่างที่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ซับซ้อน รวดเร็วเปลี่ยนแปลงด้วยธรรมชาติของโลก วิถีคิดหรือกระบวนการของมนุษย์ที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างหยุดยั้ง ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ระบบเศรษฐกิจ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ (COVID-19) จนทำให้เกิดสังคมยุคดิจิทัล (Digital Society) สังคมยุค NEWNOEMAL ความเป็นสัตว์สังคมของมนุษย์ ได้ขยายแนวความคิดและวิถีชีวิตสู่สัตว์การเมือง (Politimal) สัตว์เศรษฐกิจ (Economic Animal) ในที่สุดมนุษย์ในสังคมปัจจุบันจึงต้องเผชิญกับปัญหานานาประการ ยิ่งสังคมมนุษย์มีความเจริญมากขึ้น ปัญหาสังคมก็มีมากขึ้นตามลำดับ ทั้งปัญหาคูณภาพชีวิต ปัญหาเศรษฐกิจ การศึกษา รวมทั้งปัญหาการขัดแย้งทางการเมือง การขัดแย้งทางผลประโยชน์ การขาดระเบียบวินัยหรือไม่เคารพกฎหมาย ไม่มีคุณธรรม จริยธรรมในการดำเนินชีวิต เป็นต้น

ในบทเรียนนี้ มีข้อช่วยเนื้อหาที่จะได้ศึกษา ประกอบด้วย ความหมายและทฤษฎีของปัญหาสังคม ลักษณะของปัญหาสังคม ที่มาของปัญหาสังคม ประเภทของปัญหาสังคม การวิเคราะห์สภาพปัญหาสังคมตามแนวพุทธ และแนวสังคมวิทยาและแนวทางแก้ไขปัญหาสังคมแบบสันติวิธี

๘.๒ ความหมายของปัญหาสังคม (Social Problems)

คำว่า “ปัญหาสังคม” (Social Problems)^๑ เป็นการผสมกันระหว่างคำว่า “ปัญหา” (Problem) ซึ่งแปลว่า “อุปสรรค” หรือสิ่งที่วิตกกังวล อันได้แก่ ความทุกข์ชนิดหนึ่ง กับคำว่า “สังคม” (Social) ซึ่งแปลว่า “การรวมคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป” หรือการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ อันได้แก่ กลุ่มคนประเภทต่างๆ เมื่อนำคำว่า ปัญหา กับคำว่า สังคม มารวมกันจึงสำเร็จรูปเป็น “ปัญหาสังคม” หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเกิดอุปสรรคหรือขัดข้องจนนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่าความทุกข์หรือความวิตกกังวล เพราะมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม

ปัญหาสังคม^๒ จึงหมายถึง สภาพหรือสถานการณ์ที่มีผลกระทบกระเทือนต่อคนจำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นคนจำนวนมากพอที่จะมีความเห็นว่าไม่อาจทนอยู่ในสภาพเช่นนั้นต่อไปได้ ต้องมีการเปลี่ยนแปลง

^๑ พิชัย กาทอง, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๒

^๒ จานงค์ อภิวัฒน์สิทธิ์, และคณะ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๓๗.

และแก้ไขสภาพสังคมดังกล่าวร่วมกัน เช่น ในกรณีที่สังคมมีแต่การข่มขืนแล้วฆ่า ปล้น ใจ ซึ่งทรัพยากรกันอยู่ประจำคนส่วนใหญ่ไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเช่นนี้ได้ตลอดไปต้องหาทางแก้ปัญหานั้นให้หมดไป รวมทั้งหาแนวทางในการป้องกันปัญหานั้นๆ ไม่ให้เกิดขึ้นอีก สอดคล้องกับ ฌ็อง-ฌัก กูแซร์ (Jean-Jacques Rousseau) ที่เห็นว่า ปัญหาสังคมเป็นสภาวะการณ์ที่คนจำนวนมากในสังคมกำหนดให้เป็นปัญหา เพราะเห็นว่าไม่สอดคล้องกับแบบฉบับที่ควรจะเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม และเห็นว่าจะต้องมีการแก้ไขสภาวะการณ์นั้นให้หมดไปหรือบรรเทาลง จะปล่อยทิ้งไว้เฉยๆ ไม่ได้ และสุพัตรา สุภาพ^๔ ที่ได้ให้นิยามไว้ว่า “ปัญหาสังคมเป็นสภาวะการณ์ที่กระทบกระเทือนต่อบุคคลจำนวนหนึ่งซึ่งมากพอสมควร และมีความรู้สึกว่าจะควรแก้ไขในรูปการกระทำร่วมกัน เพื่อให้ปัญหานั้นบรรเทาเบาบางลงหรือให้ดีขึ้น”

โจนาธาน เอช. เทอร์เนอร์ (Jonathan H. Turner)^๕ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ได้ให้คำจำกัดความว่า “ปัญหาสังคม คือ สภาวะเสียสมดุลของสังคมที่เกิดจากความบกพร่อง ในหน้าที่หรือความขัดแย้งของหน้าที่ของส่วนต่างๆ ในสังคม บุคคลหรือองค์กรต่างๆ ประสบความสับสนด้านความคิด ตลอดจนการกระทำทางสังคม เพราะสภาพทางสังคม ทางโครงสร้างและหน้าที่ของสังคมได้เปลี่ยนไป” และฮอร์ตตัน และเลสลีย์ (Horton and Leslie)^๖ กล่าวว่า “ปัญหาสังคม หมายถึง สภาวะที่มีผลกระทบกระเทือนต่อบุคคลที่มีจำนวนมากพอ และภาวะดังกล่าวไม่เป็นที่พึงปรารถนาของสังคม และมีความเห็นเช่นเดียวกันว่า ควรจะมีการกระทำร่วมกันบางประการ เพื่อแก้ไขสภาวะการณ์ให้ดีขึ้น”

จากทัศนะดังกล่าวมา จึงพอสรุปได้ว่า ปัญหาสังคม (Social Problems) หมายถึง สภาวะการณ์ที่เลวร้ายมีพิษเป็นภัย ไม่สอดคล้องกับค่านิยม เป็นผลกระทบต่อบุคคลเป็นจำนวนมาก คุณค่าอันตรายเป็นภัยแก่สังคม คนจำนวนมากเดือดร้อน เกิดความรู้สึกไม่พอใจ และคนเหล่านั้นคิดว่าปัญหานั้นๆ มีวิธีทางแก้ไขได้ และพิจารณาเห็นว่าควรร่วมกันแก้ไขปัญหานั้นให้หมดไปหรือเบาบางลงไป

๘.๓ ลักษณะของปัญหาสังคม

ปัญหาสังคม มีลักษณะสำคัญๆ พอสรุปได้ ดังนี้

๑. เป็นสภาวะการณ์ที่มีผลกระทบกระเทือนต่อบุคคลเป็นจำนวนมาก หรือสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นในขนาดมากพอที่จะกระตุ้นคนจำนวนมากให้เกิดความรู้สึกเดือดร้อน

๒. เป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่พิจารณาว่าเป็นสภาวะการณ์ที่ไม่พึงปรารถนา หรือเห็นว่าจะเป็นอันตรายต่อสมาชิกถ้าปล่อยทิ้งไว้อย่างนั้น เป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่พิจารณาเห็นว่าเป็นสภาวะที่ไม่ต้องการให้ปรากฏ ไม่อยากให้มีขึ้น

^๓ ฌ็อง-ฌัก กูแซร์. หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส๔๐๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่๔ (ม.๔). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๔.

^๔ สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

^๕ อังถึงใน โกศล วงศ์สวรรค์ และสถิต วงศ์สวรรค์, ปัญหาสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท รวมสาส์น (๑๙๗๓) จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖-๑๗.

^๖ อังใน พิสง ธรรมพันทา, สังคมวิทยาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์ จำกัด, ๒๕๒๓), หน้า ๓๒๔.

๓. เป็นสภาวะการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ไม่สอดคล้องกับค่านิยมของคนจำนวนมาก จนเป็นเหตุให้เขาตกใจที่จะกระทำการแก้ไขสถานการณ์นั้นเป็นสภาวะการณ์ ซึ่งคนจำนวนมาก พอสมควรเห็นว่าเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคมบางประการที่เขายึดมั่น

๔. เป็นสภาวะการณ์ที่สังคมเห็นว่า สามารถจะปรับปรุงแก้ไขให้หมดไป หรือบรรเทา ลงได้เป็นสภาวะการณ์ที่จะต้องมีการกระทำการบางสิ่งบางอย่างเพื่อแก้ไข เป็นต้น

๕. มีการร่วมมือกันในหมู่สมาชิกของสังคม ในที่จะจัดแก้ไข ป้องกันมีการแสดงออก ในรูปของการกระทำร่วมกัน เป็นต้น

๖. ปัญหาสังคมย่อมมีผลมาจากนโยบายของรัฐ หรือจากพฤติกรรมที่สังคมมิได้คาดคิดล่วงหน้าไว้

๗. บุคคลมีชนชั้นทางสังคมที่แตกต่างกัน ย่อมมีความคิดเห็นการแก้ปัญหาสังคม ที่แตกต่างกัน ทุกคนยอมรับการแก้ปัญหาสังคมที่เป็นประโยชน์แก่ตัวเองมากที่สุด

๘. เป็นสภาวะการณ์ที่ซับซ้อน เป็นเรื่องผู้คนพากันห่วงใย และนำมาวิพากษ์วิจารณ์ อภิปราย และการแก้ไขปัญหานั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่ายในสังคมช่วยกัน

๙. เป็นสภาวะการณ์ที่มีอยู่จริงและคนในสังคมนั้นกำหนดให้เป็นปัญหาสังคมอาจเป็นปัญหาที่ เกี่ยวข้องกับความต้องการขั้นมูลฐานของประชาชนในสังคม ได้แก่ ปัจจัย ๔ เป็นต้น

๘.๔ ที่มาของปัญหาสังคม

ที่มาของปัญหาสังคมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในทุกสังคม ไม่ว่าสังคมนั้นจะเป็น สังคมที่เจริญแล้วหรือเป็นสังคมที่ยังล้าหลังอยู่ก็ตาม และปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นนั้นส่วนใหญ่แล้วคนใน สังคมนั้นๆ เป็นผู้สร้างหรือกำหนดขึ้น แต่ก็มีบางปัญหาซึ่งเกิดขึ้นจากสภาพธรรมชาติ และบางปัญหาก็เกิดจากทั้งสภาพธรรมชาติและคนในสังคมเป็นตัวช่วยก่อให้เกิดปัญหาสังคมนั้นๆ ขึ้น ดังนั้น จึงอาจแยกที่มาของปัญหาสังคมได้^๗ ดังนี้

๑. **ปัญหาสังคมที่เกิดจากมนุษย์** จากการที่ผู้คนในสังคมนั้นสร้างขึ้นหรือกำหนดขึ้น เนื่องความผิดปกติในองค์ประกอบของร่างกาย เช่น โครโมโซมเพศผิดปกติ ต่อมาไร้ท่อนำทางผิดปกติ ความคิดความเชื่อของมนุษย์บางประการที่อาจก่อให้เกิดปัญหาได้ ตัวอย่างของปัญหาสังคมที่เกิดจาก มนุษย์ เช่น การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ (COVID-19) ทำให้เกิดการสูญเสียอย่าง มหาศาลต่อมวลมนุษยชาติ ทั้งชีวิต ทรัพย์สิน เศรษฐกิจ จนทำให้เกิดสังคมยุคดิจิทัล (Digital Society) และสังคมยุค NEWNOEMAL หรือปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาจราจร ปัญหาอุบัติเหตุ ปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน ความปัญหาความยากจน ปัญหายาเสพติด ปัญหามลภาวะ ปัญหาการว่างงาน และปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ฯลฯ

๒. **ปัญหาสังคมที่เกิดจากสภาพธรรมชาติ** โดยทั่วไปแล้วสภาพธรรมชาติ มักจะเป็นสาเหตุ ทางอ้อม หรือเป็นปัจจัยที่จะก่อให้เกิดปัญหาสังคมมากกว่าที่จะเป็นสาเหตุโดยตรงของปัญหาสังคม

^๗ จรัญ พรหมอยู่, การศึกษาปัญหาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๖.

เช่น ความแห้งแล้ง ทำให้เกิดปัญหาความยากจน ปัญหาอพยพ ปัญหาทางการเมืองการปกครอง หรือ ฝนตกหนักทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมและมีผลสืบเนื่องถึงปัญหาจราจร ปัญหาโรคระบาด ฯลฯ

๓. ปัญหาสังคมที่เกิดจากมนุษย์และสภาพธรรมชาติ ปัญหาสังคมบางปัญหามีสาเหตุมาจากทั้งมนุษย์และธรรมชาติเป็นต้นเหตุประกอบกัน เช่น ปัญหาน้ำท่วม อาจเกิดจากฝนตกหนัก ประกอบกับมีผู้คนสร้างสิ่งกีดขวางทางระบายน้ำ หรือสร้างเขื่อนกั้นน้ำ ทำให้น้ำท่วมบริเวณที่ดินทำมาหากินของผู้คนที่อยู่เหนือเขื่อน กรณีไฟป่า เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นทั่วไปในฤดูร้อน ความแห้งแล้งและลมร้อนเป็นปัจจัยโดยตรงที่ก่อให้เกิดไฟป่าหรือบางครั้งมนุษย์เองมีส่วนทำให้เกิดไฟป่าขึ้นมา

ปัญหาสังคมส่วนใหญ่เกิดจากมนุษย์เป็นสร้างหรือกำหนดขึ้น และเป็นปัญหาที่สนใจของนักสังคมวิทยาที่จะศึกษาถึงสาเหตุและรวมทั้งวิธีการป้องกันแก้ไข และการศึกษาปัญหาสังคมเล่มนี้จะเน้นที่ปัญหาที่เกิดจากมนุษย์ เป็นผู้สร้าง โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดจากความสัมพันธ์ที่ผิดปกติของผู้คนในสังคม และเน้นการพิจารณาปัญหาสังคมนั้นในทัศนะของนักสังคมวิทยามากกว่านักวิชาการด้านอื่น

๘.๕ ประเภทของปัญหาสังคม

นักสังคมวิทยา ได้แบ่งประเภทของปัญหาสังคมที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่และความมั่นคงของมนุษย์ ดังนี้^๘

๑. ปัญหาสังคมที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีต่างๆ (Social Problems Technological Changes) ประกอบด้วย (๑) ปัญหาความยากจน (๒) ปัญหาชุมชนแออัด (๓) ปัญหามลภาวะ (๔) ปัญหาจราจร (๕) ปัญหาอุบัติเหตุ (๖) ปัญหาการว่างงาน (๗) ปัญหาหนี้สิน

๒. ปัญหาสังคมที่เกิดจากความไร้ระเบียบวินัยและขาดจิตสำนึก หรือมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนของมนุษย์ในสังคม (Social Disorganization and Deviant Behavior) ประกอบด้วย (๑) ปัญหาอาชกรรม (๒) ปัญหายาเสพติด (๓) ปัญหาแรงงาน (๔) ปัญหาโรคเอดส์ (๕) ปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน (๖) ปัญหาการฆ่าตัวตาย (๗) ปัญหาโสเภณี (๘) ปัญหาความมั่นคงของชาติ (๙) ปัญหาการพนันและอบายมุข

๘.๖ สาเหตุของปัญหาสังคม

การพิจารณาสาเหตุปัญหาของสังคม อาจพิจารณาได้ ๔ ทางด้วยกัน คือ

๑. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีความหมายเฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมที่มีการจัดระเบียบการเปลี่ยนแปลง จะมีผลต่อพื้นฐานของโครงสร้างทั้งหมดรวมทั้งมีผลต่อกลุ่มคนและบุคคล และถ้าประชาชนส่วนใหญ่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลง

^๘ ณิชฉลดา พิชิตบัญชาการ, ปัญหาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘), หน้า ๗ - ๘.

หรือปรับตัวได้ภายในเวลาที่ต้องการ ก็จะเกิดปัญหาการปรับตัวเข้ากับสังคมไม่ได้ และจากการปรับตัวไม่ได้นี้เอง ทำให้เกิดปัญหาสังคม พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^๔ กล่าวไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) หมายถึง การที่ระบบสังคม กระบวนการแบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบครอบครัว ระบบปกครอง ได้เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอยเป็นไปอย่างถาวรหรือชั่วคราวโดยวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเอง และที่เป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น

๒. การเสียระเบียบหรือความไม่เป็นระเบียบในสังคม (Social Disorganization)

สังคมที่ไม่เป็นระเบียบ คือ สังคมที่ไม่สามารถจะควบคุมสมาชิกของสังคมให้ปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนที่วางไว้ โดยทั่วไปทุกสังคมมักจะวางกฎเกณฑ์ หรือบรรทัดฐานบางอย่างให้สมาชิกที่มาอยู่ร่วมกันได้ใช้เป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบ ความไม่เป็นระเบียบนี้ไม่ใช่เกิดจากการใช้อำนาจแต่เป็นการยอมรับกฎเกณฑ์ร่วมกันอย่างไรก็ตาม ความไม่เป็นระเบียบในสังคมมีสาเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ ๑)ความล้มเหลวของกลุ่มจารีต และ ๒)ความขัดแย้งระหว่างกฎเกณฑ์กับความมุ่งหวัง

๓. บุคลิกภาพ (Personality) หรือพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ บุคคลที่เกิดมาแต่ละคนจะมีลักษณะที่เป็นของตัวเองโดยเฉพาะไม่ซ้ำแบบใคร เพราะจะไม่มีใครเหมือนกับใครในทุกด้าน และบุคลิกภาพพัฒนาไปพร้อมกับพัฒนาทางกาย อารมณ์ และด้านอื่นๆ ของจิตใจ และแม้บุคคลจะมีลักษณะทางกายเหมือนกัน การเรียนรู้ก็ไม่เหมือนกัน แม้จะมีสภาพแวดล้อมอย่างเดียวกัน พฤติกรรมของแต่ละบุคคลเป็นผลของกรรมพันธุ์ และสิ่งแวดล้อมที่หล่อหลอมบุคคลนั้น โดยแต่ละคนไม่อาจจะเลือกสิ่งแวดล้อมของตนได้ เช่น บุคลิกภาพของเด็กขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมในถิ่นที่เกิดเป็นสำคัญบุคคลอื่นๆ ในสังคมเป็นผู้กำหนดให้เด็กแสดงบทบาทตามที่บุคคลเหล่านั้นปฏิบัติ การถ่ายทอดมรดกทางสังคม ก็เหมือนกับการกำกับบทให้คนแสดงบนเวที การเปลี่ยนแปลงในบทบาทหรือวัฒนธรรมก็เป็นไปอย่างช้าๆ จนเกือบจะไม่รู้สึกตัวเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่บางครั้งก็มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกะทันหันได้เหมือนกัน

๔. พฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม เป็นพฤติกรรมที่สังคมไม่ยอมรับ และไม่ว่าจะทำได้ สังคมเห็นว่าเป็นความรับผิดชอบของสังคมและมีผลกระทบต่อสังคม โดยส่วนรวม เช่น ผู้เสพยาเสพติดให้โทษ การที่คนเรามีพฤติกรรมเบี่ยงเบนนั้นเกิดจากปัจจัยหลายประการด้วยกันที่สำคัญ มีดังนี้ (๑) ปัจจัยทางชีวภาพ (Biological factor) (๒) ปัจจัยทางจิต (Mental factor) (๓) ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม (Environmental factor) (๔) ปัจจัยทางค่านิยมทางสังคม (Social Value factor) (๕) ปัจจัยโครงสร้างทางสังคม

๘.๗ การวิเคราะห์สภาพปัญหาสังคมไทยตามแนวพุทธ และสังคมวิทยา

๘.๗.๑ การวิเคราะห์สภาพปัญหาสังคม

การวิเคราะห์ปัญหาสังคม เพื่อที่จะศึกษาว่ามีสาเหตุมาจากอะไรบ้างนั้น จำเป็นต้องศึกษาให้รอบด้าน เพราะสาเหตุของปัญหานั้นอาจเกิดจากสาเหตุทางสังคม จากระบบสังคมที่ไร้ระเบียบ

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษไทย, (กรุงเทพมหานคร : รังสิมันต์การพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๓๒๗.

จากการที่สถาบันต่างๆ ในสังคมไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ ไม่สามารถรักษาบรรทัดฐานของสังคมไว้ได้ หรือสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาสังคมอาจมาจากความผิดปกติทางร่างกายและจิตใจของบุคคล จากพันธุกรรมหรืออาจจากสาเหตุอื่นๆ ดังนั้น ในการศึกษาปัญหาสังคมจึงต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ

การศึกษาปัญหาสังคมในทัศนะของนักสังคมวิทยานั้น^{๑๐} เน้นที่ความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม และพิจารณาในลักษณะที่ว่าสาเหตุของปัญหาสังคมมาจากระบบสังคม เช่น เด็กจะกลายเป็นอาชญากรเพราะสาเหตุสืบเนื่องมาจากชีวิตในครอบครัว หรือโรงเรียนหรือเพื่อนชักนำ เพราะโทรทัศน์ หรือสื่อมวลชนชนิดต่างๆ หรือได้ตัวอย่างที่เคยพบเห็น สาเหตุเหล่านี้มีส่วนทำให้เด็กนั้นแสดงพฤติกรรมที่ผิดปกติ ลักษณะการศึกษาปัญหาสังคมในแนวนี้นี้เรียกว่าได้ว่าเป็นปัญหาสังคมแนวสังคมวิทยา แต่การศึกษาปัญหาสังคม (Social Problems) นั้น จำเป็นจะต้องพิจารณาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา และพิจารณาให้รอบคอบในทุกๆ ด้านที่จะมีผลให้เกิดปัญหาสังคมนั้นๆ จะไม่จำกัดอยู่แต่เฉพาะผลจากการความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมนั้นๆ เพราะสาเหตุของปัญหาสังคมมาจากสาเหตุอื่นๆ เช่น สาเหตุทางชีววิทยา สาเหตุทางวัฒนธรรม สาเหตุทางชีววิทยา ดังนั้น การศึกษาสาเหตุของปัญหาสังคมจึงจำเป็นต้องศึกษาอย่างละเอียด และต้องอาศัยวิทยาการแขนงต่างๆ

๘.๘.๒ การวิเคราะห์สภาพปัญหาสังคมไทย

การพัฒนาสังคมไทยที่ผ่านมา จะเห็นว่าการพัฒนานั้นจะมุ่งเน้นการแข่งขันเพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านวัตถุและรายได้เป็นหลัก ทำให้ผู้คนและสังคมไทยที่เรียกกันว่าเป็นสังคมชาวพุทธ มีความเป็นวัตถุนิยมมากขึ้นซึ่งมีผลกระทบก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาทางจิต ปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ปัญหาเหล่านี้ส่วนใหญ่ล้วนแล้วเกิดมาจากปัญหาความเสื่อมโทรมทางศีลธรรม โดยเฉพาะด้านพฤติกรรมของคนในสังคม เช่น การหย่อนยานในศีลธรรม จริยธรรม ละเลยหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ ขาดระเบียบวินัย มีการเอารัดเอาเปรียบกันมากขึ้น ส่งผลให้วิถีชีวิตและค่านิยมดั้งเดิมที่ดีงามของไทยค่อยๆ จางหายไป พร้อมกันนั้น ก็มีปัญหากลุ่มสลายของสถาบันครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรมท้องถิ่นและค่านิยมแบบวิถีพุทธ ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้นับเป็นปัญหาที่ร้ายแรงที่ต้องรีบแก้ไขโดยเร็ว และจะต้องแก้ไขหรือพัฒนาแบบยั่งยืนและสมบูรณ์แบบ

สังคมไทยเป็นสังคมแห่งศาสนาและวัฒนธรรมโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา (Buddhism) มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยค่อนข้างสูงนับตั้งแต่เกิดจนตาย แต่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงเพราะคนในสังคมเพิ่มจำนวนมากขึ้น วิถีชีวิต ค่านิยม ลัทธิความเชื่อและศาสนา ก็พลอยได้รับผลกระทบไปด้วย เนื่องเพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Social Animal) นั่นเอง^{๑๑} ดังนั้น การวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทย จึงเป็นการพิจารณาข้อมูลให้เห็นถึงสภาพของปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อนำไปสู่การแก้ไข ในที่นี้จะกล่าวถึงการวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทย ที่สามารถแยกวิเคราะห์ได้สองแนวทางดังต่อไปนี้^{๑๒}

๑. การวิเคราะห์ปัญหาสังคมตามแนวพุทธศาสตร์ พระพุทธเจ้าได้แสดงหลักอริยสัจ ๔ เป็นครั้งแรกในพระธรรมเทศนาที่ชื่อว่า อัมมจักกัปปวัตตนสูตร แต่พระภิกษุเบญจวัคคีย์ อันเป็นผลให้พระ

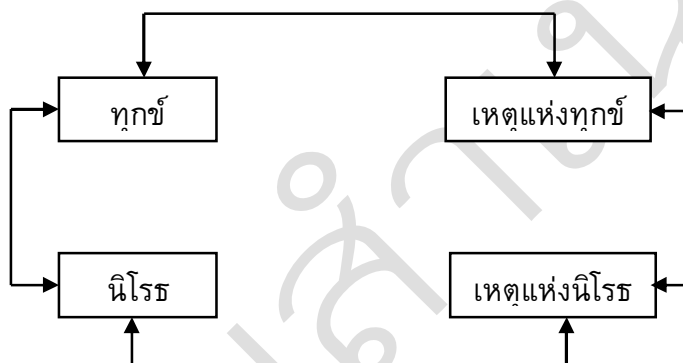
^{๑๐} จรัญ พรหมอยู่, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙ - ๑๐.

^{๑๑} พิชัย ผกาทอง, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑.

^{๑๒} ขบวน พลตรี, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๔ - ๑๑๗.

โกณฑัญญะได้บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระสาวกองค์แรกของพระพุทธองค์ และวันที่ทรงแสดงพระธรรมเทศานี้ในประเทศไทย ถือว่าเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา อีกวันหนึ่งคือวันอาสาฬหบูชา อริยสัจ ๔ ประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค หลักการของอริยสัจ ๔ ก็คือ “สิ่งทั้งปวงที่เกิดขึ้นได้จะต้องมีสาเหตุ” หมายความว่า “สิ่งทั้งปวง” เป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญและดำเนินไปอยู่ “สิ่งทั้งปวง” นี้มิได้เกิดขึ้นมาลอยๆ โดยไม่มีสาเหตุให้เกิด จำต้องมีสาเหตุที่สมมูลกัน มันจึงจะเกิดขึ้น นั่นคือ หลักการของ “ทุกข์” และ “สมุทัย” เมื่อได้ยอมรับแล้วว่า “สิ่งทั้งปวง” จะต้องเกิดมาจากเหตุปัจจัยที่สมมูลกัน ก็ละเว้นไม่ได้ที่จะต้องยอมรับในหลักการที่ต่อเนื่องจาก “นิโรธ” และ “มรรค” ที่ว่าทั้งปวงนั้นสามารถที่จะไม่ให้เกิดขึ้นแล้วหรือปรากฏขึ้นแล้วก็สามารถ “ขจัด” ได้ นั่นคือเมื่อมันเกิดได้มันก็ต้องดับได้เหมือนกันเพราะเป็นสิ่งคู่กัน และทำนองเดียวกัน พุทธศาสนาก็สอนเน้นวิธีการ “ขจัด” ปัญหาได้แน่นอน ในที่นี้เราใช้คำว่า “มรรค” ซึ่งตรงกับคำว่า หนทาง วิธีการ หรืออาจใช้คำว่า ระเบียบวิธีก็น่าจะได้^{๑๓}

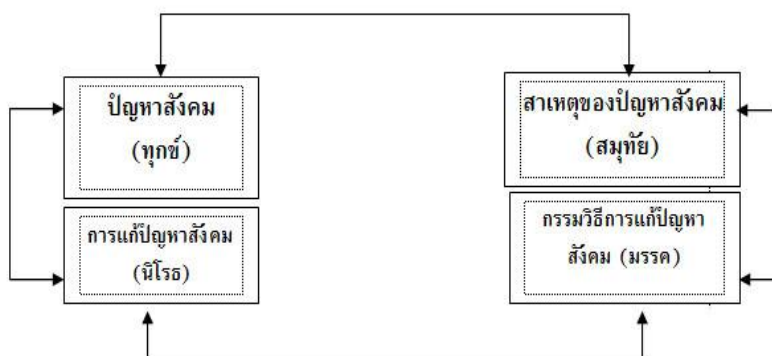
แผนภาพ ๘.๑ ความสัมพันธ์แห่งเหตุ และผลในหลักอริยสัจ ๔

ที่มา : ขบวน พลตรี, มนุษย์กับสังคม, หน้า ๑๑๗

พิจารณาจากหลักการของอริยสัจ ๔ ดังกล่าวแล้ว หากนำเอาหลักการนี้มาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาสังคมน่าจะเป็นดังนี้

แผนภาพ ๘.๒ ความสัมพันธ์แห่งปัญหาสังคม (ผล) กับสาเหตุของปัญหาสังคม (เหตุ) และการแก้ปัญหาสังคม (ผล) และกรรมวิธีการแก้ปัญหาสังคม (เหตุ) ตามนัยแห่งอริยสัจ

^{๑๓} วราคม ที่สุกเก, อ้างถึงใน ขบวน พลตรี, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖- ๑๑๗.

ที่มา : ขบวน พลตรี, มนุษย์กับสังคม, หน้า ๑๑๗.

กล่าวโดยสรุป ถ้าเรายอมรับและเชื่อมั่นในหลักการที่ว่าปัญหาในสังคมมิได้เกิดขึ้นเอง โดยธรรมชาติปัญหาต้องมีสาเหตุให้เกิด และยอมรับและเชื่อในหลักการต่อไปว่า ปัญหาสังคมเหล่านั้น ต้องแก้ไขได้ เราก็ควรที่จะต้องยอมรับและเชื่อในหลักการที่ว่าพุทธธรรมของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเน้นในเรื่องความสัมพันธ์แห่งเหตุผล ก็จะสามารถนำมาประยุกต์เพื่อแก้ปัญหาสังคมได้ อย่างแน่นอน ข้อสำคัญ จะต้องไม่คิดว่าพุทธธรรมนั้นอยู่สูงเกินกว่าที่จะนำมาคลุกเคล้ากับชีวิตและสังคม ยาแก้ไข แก้วปวดหัวตัวร้อน โดยธรรมชาติมันมีคุณสมบัติในการแก้ปวดหัวตัวร้อน แต่ถ้าไม่ได้ นำมารับประทานเวลาเป็นไข้และปวดหัวตัวร้อน ยาก็ยังเป็นเพียงตัวยาท่านั้นฉนั้นใด พุทธธรรมก็ ทำนองเดียวกัน ถ้าไม่มีการนำไปใช้ให้เหมาะสมกับโรค คือปัญหาสังคม พุทธธรรมก็ไม่มีประโยชน์อะไร ฉนั้น

๒. การวิเคราะห์ปัญหาตามแนวสังคมวิทยา กล่าวถึงสาเหตุของปัญหาแล้ว สามารถวิเคราะห์ได้จากสาเหตุ ๒ ประการ ได้แก่

๒.๑ สาเหตุจากตัวบุคคล ได้แก่ ความบกพร่องทางร่างกาย เช่น ร่างกายพิการจนไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ สติปัญญาไม่สมบูรณ์ เช่น สติฟั่นเฟือน ปัญญาอ่อนหรืออหิ สติก ปัญหาโรคจิตเสื่อมซึ่งเป็นปัจจัยทางชีวภาพและปัจจัยทางจิตสังคม อารมณ์ไม่มั่นคง มีจิตวิปริต หรือจิตวิปลาส จนทำให้ควบคุมอารมณ์ตนเองและปรับตัวเข้ากับสังคมไม่ได้ ซึ่งอาจจะเกิดมาจากหลายสาเหตุ เช่น เสพสิ่งเสพติดให้โทษไม่สมหวังในผลประโยชน์จนกลายเป็นคนเกลียดหนักร ติการพนันจนทำให้เสียทรัพย์มากมาย สภาพแวดล้อมในครอบครัวแตกขาดความอบอุ่น ฯลฯ การที่จิตใจของคนในสังคมขาดคุณธรรมและจริยธรรมจะเกิดปัญหาสังคมเกิดขึ้นมากมาย คุณธรรมของสังคม เริ่มต้นที่ไหน คำตอบก็คือปัญหาสังคมเริ่มต้นที่คน คนแต่ละคนในสังคมคือจุดเริ่มต้นของปัญหาสังคม ก็ในเมื่อปัญหาของสังคมเริ่มต้นที่คน การแก้ไขปัญหาก็แก้ที่คนนั่นเอง เพราะคนเป็นผู้กระทำความผิด เกิดจากใจ ใจคิดก่อนแล้วกายจึงกระทำ

๒.๒ สาเหตุจากสังคม ได้แก่ ความบกพร่องในระบบสังคมอันประกอบด้วยสถาบันสังคมต่างๆ คือ (๑) สถาบันครอบครัว (๒) สถาบันการศึกษา (๓) สถาบันการเมืองการปกครอง (๔) สถาบันทางศาสนา (๕) สถาบันทางเศรษฐกิจ (๖) สื่อมวลชน

๓. หลักจริยธรรมในพุทธศาสนาเพื่อการแก้ปัญหาทางสังคมไทย หลักจริยธรรมในทางพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงจริยธรรมเป็น ๒ แนวทางคือเป็นศีลธรรม ประเภทเป็นข้อห้ามไม่ให้กระทำเพราะเป็นบาปเรียกว่า “ ศีล ” ประเภทสั่งสอนว่าไม่ควรทำเพราะมันทำลายความรู้สึกและเป็นมลทินแก่ตัวเองเรียกว่าธรรม เช่น ห้ามฆ่าสัตว์เป็นศีล ให้มีเมตตาเป็นธรรม พุทธศาสนาไม่มีการฆ่าด้วยเมตตา หรือยินดีด้วยความริษยาหรือตอบด้วยความรัก เป็นต้น ปราชญ์ทางพุทธศาสนา จึงกำหนดจริยธรรมในทางพุทธศาสนาไว้เป็น ๓ ระดับ ได้แก่ (๑) จริยศาสตร์หรือจริยธรรมขั้นมูลฐาน ได้แก่ เบญจศีล และเบญจธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่มีอุปการะแก่กัน จัดว่าเป็นหมวดศีลธรรมพื้นฐานหรือเบื้องต้นในการปฏิบัติตนของชีวิตมนุษย์ (๒) จริยศาสตร์หรือจริยธรรมชั้นกลาง ได้แก่ กุศลมูล หรือกุศลธรรมบท ๑๐ คือมูลเหตุแห่งการทำดีหรือทำแบบฉลาดๆ ของชีวิตมนุษย์ ซึ่งประวงไว้ให้ดูแล กาย วาจา ใจ ให้เป็นปกติสม่ำเสมอ และ (๓) จริยศาสตร์หรือจริยธรรมขั้นสูง กำหนดเป็นข้อธรรมปฏิบัติที่ถือเป็นอุดมคติ

สูงสุดในชีวิตมนุษย์ เพราะจริยธรรมในพุทธศาสนานั้นเริ่มต้นจากชีวิตธรรมดาแล้วมุ่งสู่สันติอันบรม ได้แก่ การดับทุกข์ บางแห่งเรียกว่าทางสายกลาง ฉะนั้น จริยธรรมชั้นสูงจึงได้แก่จริยธรรมองค์ ๘

๘.๙ แนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมไทยแบบสันติวิธี

๘.๙.๑ สันติวิธี : ทฤษฎีและความหมาย

ทฤษฎีสันติวิธี (Non-violence Theory) สันติวิธี เป็นความพยายามหนึ่งในการต่อต้าน สงครามและความรุนแรง สันติวิธีเชื่อว่ามนุษย์นั้นมีเหตุผล สามารถเข้าใจ เห็นอกเห็นใจ และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติได้ ส่วนสงครามและการใช้ความรุนแรงนั้นเกิดจากความเข้าใจผิด ความเขลา ความกลัว สันติวิธีเชื่อว่าการเรียนรู้ที่เหมาะสมสามารถทำให้คนมีความเป็นมนุษย์ คือ มีเหตุผล มี ความเข้าใจอันดี และอยู่ร่วมกันอย่างสงบได้^{๑๔}

สันติวิธี มาจากภาษาอังกฤษว่า “Non-violence” แต่ในขณะเดียวกันนักวิชาการบางท่าน ชี้ให้เห็นว่า “สันติวิธี” น่าจะมีความหมายที่มุ่งไปที่ “วิธีการหรือเครื่องมือในการจัดการกับความ ขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วย” หรือภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Conflict resolution, Conflict management และ Conflict transformation”^{๑๕} และ สันติวิธี หมายถึง วิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรง หรือวิธีการ ปฏิบัติที่ไม่รุนแรงในการแก้ปัญหาหรือการดำเนินชีวิต^{๑๖} จากการตั้งข้อสังเกตเช่นนี้ ทำให้เห็นว่า นอกจากจะมีนัยที่มุ่งเน้นไปที่การแก้ปัญหาโดยปราศจากความรุนแรงแล้ว ยังมีนัยที่สะท้อนให้เห็นการ ดำรงอยู่โดยไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมและสัตว์ต่างๆ ด้วยเช่นกัน หรือ สันติวิธี หมายถึง วิธีการจัดการ กับความขัดแย้งวิธีหนึ่ง การใช้สันติวิธีมีเหตุผลสำคัญตรงที่ว่า เป็นวิธีการที่น่าจะมีการสูญเสีย น้อย ที่สุดทั้งระยะสั้นระยะยาว ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ผิดกับการใช้ความรุนแรง ซึ่งทุกฝ่ายอ้างว่าเป็น วิธีการสุดท้าย ซึ่งบางกรณีสามารถบรรลุผลในระยะสั้นเป็นรูปธรรมชัดเจน แต่หากความขัดแย้งดำรง อยู่เพียงแต่ถูกกดไว้ โอกาสที่จะเกิดความรุนแรงในระยะยาวย่อมมีอยู่ ส่วนในทางนามธรรม เช่น ความเข้าใจอันดี ความสามัคคีปรองดอง นั้นย่อมเกิดขึ้นได้ยากด้วยวิถีความรุนแรงบางคนมองสันติวิธี ในลักษณะปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ เช่น การใช้ปฏิบัติการใช้ความรุนแรงเพื่อให้รัฐหรือผู้มีอำนาจ เปลี่ยนแปลงนโยบายหรือพฤติกรรมบางคนใช้สันติวิธี เพราะความเชื่อว่าจะให้ผลที่ยั่งยืน และเป็นไป ตามหลักจริยธรรมหรือศาสนาธรรม บางคนใช้สันติวิธีตามหลักการบริหารเพื่อลดความขัดแย้ง ไปใส่ รูปแบบอื่นที่จะจัดการได้ดีกว่า โดยไม่ใช้ความรุนแรง^{๑๗}

^{๑๔} ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, สันติทฤษฎี-วิถีวัฒนธรรม (Peace theory and cultural elements), (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลด์คิมทอง, ๒๕๓๙), หน้า ๓.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘-๘๐.

^{๑๖} รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์, สันติศึกษากับสันติภาพ” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ๑๐๑๐๑ สันติศึกษา หน่วยที่ ๑-๗. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์, (นนทบุรี : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๓๓), หน้า ๑๔.

^{๑๗} โคทม อารียา, บทความการส่งเสริมสันติวิธี เอกสาร ๓๐ ปี ๑๔ ตุลาคม จดหมายข่าว ประชาชน, ฉบับ ที่ ๓ วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๖, หน้า ๒๓-๒๕.

สรุปได้ว่า สันติวิธีเป็นกระบวนการแก้ไขความรุนแรงและความขัดแย้ง การดำเนินชีวิตอยู่บนหนทางของสันติวิธีจำเป็นต้องมีสัมมาทิฐิ คือ ทศณคติที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นผลจากการพิจารณาโทษและเหตุของความรุนแรงจนเกิดปัญญา เข้าใจโทษของความรุนแรงอย่างลึกซึ้ง เห็นคุณประโยชน์ของสันติวิธี จนกระทั่งสามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยความมีสติรู้อยู่ทุกขณะเพื่อหลีกเลี่ยงความรุนแรงก้าวแรกของการสร้างความเข้าใจเรื่องสันติวิธีจึงเริ่มจากการทำความรู้จักความรุนแรงต่อด้วยเหตุแห่งความรุนแรงและการแก้ไขความรุนแรงด้วยสันติวิธี

๘.๙.๒ ความเป็นมาของสันติวิธี

๑. สันติวิธีตามหลักอหิงสาของมหาตมะ คานธี มหาตมะ คานธี เป็นชาวอินเดียที่มีชีวิตอยู่ในช่วง ค.ศ.๑๘๖๙ - ๑๙๔๘ ท่านได้รับการยกย่องให้อยู่ในฐานะบิดาของชาติ และชาวโลกต่างยกย่องท่านให้อยู่ในฐานะของมหาบุรุษผู้ประกาศแห่งสันติวิธีทั้งทางภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ซึ่งท่านได้อุทิศเวลาทั้งชีวิตเพื่ออุดมการณ์นี้^{๑๘}

ผลงานสำคัญของมหาตมะ คานธี ที่ได้รับการยกย่องมาก คือ การที่ท่านได้ต่อสู้กับความอยุติธรรมในสังคมทั้งในแอฟริกาและอินเดียซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษในขณะนั้น ท่านเป็นผู้นำขบวนการกึ่งเอกราชของอินเดียโดยใช้แนวทางอหิงสา คือ การไม่ใช้ความรุนแรงในการเผชิญหน้ากับอังกฤษ จนในที่สุดอินเดียได้รับเอกราชจากอังกฤษเมื่อ ค.ศ.๑๙๔๗ ภายใต้ปัญหาความรุนแรงทางสังคม และการเมืองระดับต่างๆ ที่มหาตมะ คานธี ได้เผชิญท่านได้ใคร่ครวญและคิดหาทางแก้ปัญหา ซึ่งในที่สุดท่านพบว่าอหิงสาหรือวิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงเป็นสิ่งที่ดีที่สุด แต่การไม่ใช้ความรุนแรงหรือสันติวิธีนั้นไม่ใช่ของง่ายที่จะเข้าใจและนำมาสู่การปฏิบัติ ผู้ที่จะกระทำตามวิธีนี้ให้ได้ผลจะต้องเข้าใจถึงรากฐานของความคิดและต้องอาศัยกำลังใจที่กล้าหาญและมุ่งมั่นให้การปฏิบัติได้ผล

รากฐานความคิดแบบอหิงสาของคานธี ความคิดแบบอหิงสาของคานธีเกี่ยวข้องกับความคิดพื้นฐานของท่าน ซึ่งร้อยประสานกับแนวความคิดหลัก ๓ ประการ คือ สัตยะ (Satya) อหิงสา (Ahimsa) และ สัตยาเคราะห์ (Satyagraha) สัตยะหรือสัจจะ อันเป็นคุณธรรมสูงสุดที่คานธียึดถือนั้น หมายถึง "ความเจริญอันสูงสุดที่แสดงถึงเอกภาพของชีวิตทั้งมวล" ท่านรู้ซึ่งถือสัจจะมาแต่วัยเยาว์ทั้งจากอิทธิพลในครอบครัวที่มีบิดาเป็นผู้ปกครองรัฐที่แม้จะไม่ร่ำรวย แต่มีชื่อเสียงทางด้านความซื่อสัตย์และรักความเป็นธรรม มีมารดาที่เคร่งศาสนา รวมทั้งความรู้ต่างๆ ที่ท่านเรียนรู้ภายใต้วัฒนธรรมฮินดู คานธีได้กล่าวว่าสิ่งซึ่งฝังรากลึกลงในหัวใจของท่านคือความรู้สึกว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีศีลธรรมเป็นพื้นฐานและหัวใจของศีลธรรมคือ "สัตยะ"และเมื่อท่านได้ศึกษาศาสนาอื่น ๆ เช่น คริสต์

^{๑๘} อติศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สหมิตรพรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๗.

พุทธ ท่านก็ได้ถือว่า "สตัยะ" นี้เป็นเสมือนศาสนา "สตัยะ" คือ การแสดงออกในรูปลักษณะของความรัก และการรับใช้สรรพสัตว์ คานธีเสนอในเชิงอภิปรายว่า สตัยะหมายถึงพระเป็นเจ้า สิ่งที่ท่านแสวงหา มาตลอด คือ สัจจะการแห่งตน (Self-realization) ซึ่งได้แก่การเผชิญหน้ากับพระผู้เป็นเจ้า

ส่วนสตัยะเคราะห์ หมายถึง “พลังแห่งสัจจะ” ถือเป็นอาวุธสันติสำหรับการต่อสู้ที่ไม่ใช้ ความรุนแรงโดยผู้ต่อสู้ต้องถือหลักของสัจจะและอหิงสา ตลอดจนถึงด้วยความบริสุทธิ์ใจและความ ถูกต้อง คานธีเรียกรวีกฎของการสตัยะเคราะห์อีกอย่างหนึ่งว่า "การดื้อแพ่ง" ในการต่อสู้กับฝ่ายปรปักษ์ นั้นผู้ต่อสู้จะต้องมีความอดทนและเห็นใจฝ่ายที่เป็นปรปักษ์ ความอดทนคือการยอมรับทุกซ์ด้วย ตนเอง มิได้หมายถึงการทำให้ผู้อื่นได้รับทุกซ์ หัวใจของ "สตัยะเคราะห์" คือ "การอุทิศชีวิตให้กับสิ่งที่ ตนเชื่อว่าถูกต้อง" เงื่อนไขแห่งความสำเร็จของสตัยะเคราะห์ มี ๔ ประการ คือ

๑. ผู้ปฏิบัติสตัยะเคราะห์จะต้องไม่เกลียดชังฝ่ายตรงข้าม
๒. ประเด็นในการต่อสู้จะต้องเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาจริงจึงเป็นเรื่องถูกต้องทำนองคลองธรรม
๓. ผู้ปฏิบัติสตัยะเคราะห์ต้องพร้อมที่จะยอมทนทุกซ์ทรมานจนถึงที่สุด
๔. การสวดภาวนาเป็นปัจจัยที่สูงส่งสำหรับสตัยะเคราะห์ เพราะศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้า เป็นสิ่งที่จำเป็น

การต่อสู้ของคานธีก่อนที่จะถึงขบวนการกู่เอกราชของอินเดีย นั้น ได้ดำเนินมาเป็นเวลานาน นับตั้งแต่ท่านจบกฎหมายจากอังกฤษและประกอบอาชีพทนายความ ท่านได้เดินทางไปแอฟริกาใต้ เมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๓ และได้เริ่มการต่อสู้แบบอหิงสาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๙๗ เมื่อถึง ค.ศ. ๑๙๐๖ ท่านได้บัญญัติ คำว่า "สตัยะเคราะห์" ขึ้นใช้เป็นครั้งแรกในแอฟริกาใต้ ผู้ที่มีความเห็นร่วมกับคานธีรวมทั้งครอบครัว ของท่านคือภรรยาและบุตร ก็ได้ใช้ชีวิตอดุมคตร่วมกันในนิคมทั้งในแอฟริกาใต้และเมื่อกลับมาอินเดีย แล้ว ท่านได้พบความไม่เป็นธรรมที่ชาวอินเดียได้รับจากกฎหมาย ซึ่งท่านได้ต่อสู้เรื่อยมาโดยไม่ แบ่งแยกชาวฮินดูกับมุสลิม ได้มีการเผยแพร่ความคิดโดยการออกวารสาร และหนังสือรวมทั้งก่อตั้ง สถาบันการศึกษาชาตินิยม ท่านได้ร่วมงานกับพรรคองเกรสระหว่างนั้น เพื่อจะพยายามชี้แจงความ คิดเห็นต่ออังกฤษ การต่อสู้ของท่านมีทั้งการอดอาหารประท้วง การเดินขบวน การทอผ้าใช้เอง ท่าน ได้ก่อตั้งสมาคมปั่นด้ายด้วยมือ จัดตั้งองค์การพิทักษ์วัว การต่อสู้ที่สำคัญคือในปี ค.ศ. ๑๙๓๐ ได้ ประกาศการต่อสู้เพื่อเอกราชและได้นำขบวนเดินเท้าไปเมืองทันทีเพื่อล้มเลิกกฎหมายเกลือ อันเป็น สัญลักษณ์การไม่เชื่อฟังของพลเมือง ตลอดระยะเวลาของการต่อสู้ท่านได้ถูกจับกุมคุมขังหลายครั้ง และได้รับการปล่อยตัว ท่านได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักคิดและนักการเมืองร่วมสมัยทั้งชาว อินเดียและยุโรป อาทิเช่น ลีโอ ตอลสตอย เป็นต้น คนอินเดียมีความศรัทธาในตัวท่านมากโดยให้นาม ว่า "มหาตมา" ซึ่งความหมายว่า “ผู้มีจิตใจสูง” ท่านได้เป็นหลักของขบวนการสตัยะเคราะห์ และ ใน ค.ศ. ๑๙๓๑ ได้รับการยอมรับจากรัฐบาลอังกฤษในฐานะผู้แทนคนเดียวจากอินเดียที่เข้าร่วมประชุม ในปี ค.ศ. ๑๙๔๗ อินเดียได้รับเอกราชจากอังกฤษ และใน ค.ศ. ๑๙๔๘ ท่านประกาศอดอาหารจนตาย เพื่อวิงวอนให้อินดูและมุสลิมหยุดปะทะกันในเดลีเมื่ออดอาหารได้ ๕ วัน ชุมชนทั้งสองได้หยุด ประหัตประหารกันแต่คานธีถูกยิงเสียชีวิต

๒. สันติวิธีตามแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นนักวิชาการทาง พระพุทธศาสนาที่สำคัญท่านหนึ่ง ที่ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องสันติภาพ และแนวทางที่จะทำให้เกิด

สันติภาพขึ้นในสังคมปัจจุบัน แนวคิดดังกล่าวปรากฏอยู่ในผลงานของท่านหลายเล่ม โดยได้นำเสนอประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับสันติภาพเอาไว้หลายประการ ท่านกล่าวว่า “จิตมนุษย์นี้แหละ

เป็นเรื่องสำคัญ เป็นต้นตอของความเปลี่ยนแปลงทั้งปวงจะสันติภาพหรือจะวิกฤตการณ์มันขึ้นอยู่กับจิตใจของมนุษย์ ดังนั้น เราจึงพิจารณาจิตใจของมนุษย์ คือ ทางของสันติภาพได้แล้ว มนุษย์ก็จะเป็นมนุษย์ที่มีสันติภาพ เมื่อมนุษย์มีสันติภาพแล้ว โลกทั้งโลกมันก็เป็นโลกที่มีสันติภาพ”^{๑๙} พุทธศาสนิกชนได้พยายามชี้ให้เห็นถึงเหตุผลที่จะต้องกล่าวถึงสันติภาพ ก็เพราะว่าสันติภาพนั้นมันสำคัญอยู่ในตัวมันเอง คือ สันติภาพมีความจำเป็นสำหรับชีวิตทุกชีวิต ไม่ว่าจะอยู่ในระดับส่วนบุคคลหรือทั้งหมดในโลกล้วนต้องการสันติภาพ^{๒๐}

สันติภาพในมิติของท่านพุทธทาสนั่น ท่านเห็นว่ามี ๒ ประการ คือ การให้คุณค่าของสันติภาพในเชิงโลกียะและสันติภาพในเชิงโลกุตระ การมองในลักษณะนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่าสังคมใดหรือกลุ่มใดก็ตาม ไม่กระทบกระทั่งกันมีความสงบสุข อยู่ร่วมกันด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส ลักษณะเช่นนี้ก็มีน้อยที่แสดงให้เห็นถึงนิพพานในเชิงโลกียะ ส่วนสันติภาพในเชิงโลกุตระก็คือความจริงสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ก็คือพระนิพพาน ฉะนั้น นิพพานจึงถือได้ว่าเป็นสันติภาพที่แท้จริงในพระพุทธศาสนา ปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนขาดสันติภาพ ในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้น คือ ปัจจัยที่หนึ่ง คือ การที่บุคคลแต่ละคนตกอยู่ในห่วงเหวของกิเลส ตัณหา เมื่อสภาพจิตของบุคคลขาดสันติภาพ ก็ทำให้สังคมขาดสันติภาพไปด้วย ท่านมองว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้เป็นเช่นนั้นก็เพราะวัตถุมิความก้าวหน้ามามากยิ่งขึ้น จึงทำให้จิตของคนมีตม มินเมา หลงไปเป็นทาสของวัตถุ บุชาวัตถุ จะเห็นว่า ความเจริญทางวัตถุมิมาก หรือก้าวหน้าเพียงใด ก็จะทำให้เกิดการยั่วยวนมากขึ้นเท่านั้น และปัจจัยที่สอง คือ การศึกษา ท่านมองว่าการศึกษาคือของโลกล้วนนั้นยังเป็นประดุจการศึกษาหมาหาเงา สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่าการศึกษาล่าเรียนในยุคปัจจุบันนี้มักจะมุ่งเน้นหนังสือกับวิชาชีพ แต่ขาดการเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อศึกษาความรู้ด้านจิตใจ มุ่งเน้นและส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดขึ้นแก่จิตใจ เมื่อผู้เรียนขาดคุณธรรมและจริยธรรมจึงทำให้แก่ตัว และเอาไรต์เอาเปรียบซึ่งกันและกันมากยิ่งขึ้น

ท่านพุทธทาสภิกขุมองว่าสันติภาพจะเกิดขึ้นได้อย่างไร สันติวิธีหรือวิธีการในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้น คือ ท่านมองว่าควรที่จะมุ่งเน้นตามมรรค ๘ ประการ ได้แก่ ความถูกต้องทางทฤษฎี ความถูกต้องทางความดี ความถูกต้องทางวาจา ความถูกต้องทางการทำงาน ความถูกต้องทางการ

^{๑๙} ไพโรจน์ อยู่มนเฑียร, วาทีธรรม : ว่าด้วยสันติภาพของพุทธศาสนิกชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บ้านลานธรรม จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖.

^{๒๐} พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, (ไชยา : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๑), หน้า ๑-๒.

ดำรงชีวิต ความถูกต้องในความเพียร ความถูกต้องในความมีสติ และความถูกต้องในความมีสมาธิ ซึ่งทั้ง ๘ ประการนี้นับได้ว่าส่วนที่เป็นเหตุที่จะทำให้เกิดสันติภาพ แต่การที่สันติภาพจะเกิดขึ้นและสำเร็จผลตามที่ต้องการนั้น ปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวมต้องตั้งปณิธานร่วมกันประการ ๓ ด้วยกัน คือ

๑. การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนๆ ซึ่งข้อนี้จะสามารถทำลายความเห็นแก่ตัวอันเป็นศัตรูของสันติภาพ

๒. ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา เพราะการที่ชาวโลกที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกันพากันทำความเข้าใจศาสนาต่าง ๆ แล้ว จะทำให้เกิดความเข้าใจ ยอมรับในความแตกต่างและร่วมมือกันในที่สุด

๓. ออกมาเสียจากอำนาจวัตถุนิยม เพราะว่าการที่คนไม่เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนก็เพราะมีลุ่มหลงมัวเมาในวัตถุนิยม ซึ่งการลุ่มหลงมัวเมาจะทำให้ขาดความร่วมมือของบุคคลในระหว่างศาสนา

ฉะนั้น ท่านจึงสรุปว่า “การมีปณิธานทั้ง ๓ ประการดังกล่าว ล้วนแต่เป็นการตั้งไว้เพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก หรือสากลจักรวาล เพราะจะทำให้สันติภาพแท้จริงกว้างขวางสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น”^{๒๑}

๓. สันติวิธีตามแนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) สันติวิธีในทัศนะของพระธรรมปิฎกนั้น มีนัยที่ครอบคลุมสันติวิธีที่เกี่ยวข้องกับการทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนๆ และทำความเข้าใจระหว่างศาสนา เพราะการที่ชาวโลกที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกันพากันทำความเข้าใจศาสนาต่างๆ แล้ว จะทำให้เกิดความเข้าใจ ยอมรับในความแตกต่างและร่วมมือกันในที่สุด ซึ่งเป็นการใช้สันติวิธีเพื่อแก้ไขปัญหาคัดแย้ง และการใช้สันติวิธีเพื่อเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิต เมื่อกล่าวถึงความขัดแย้ง ท่านมองว่าเป็นปรากฏการณ์ที่สามารถเกิดขึ้นได้ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะสิ่งทั้งหลายมีความแตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวจะให้เกิดความขัดแย้งกัน แต่ถึงกระนั้นความแตกต่างจะทำให้เกิดความหลากหลาย และมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น หากจะแปรผลของความแตกต่างนั้นให้

ให้กลายเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ทำให้เกิดแรงคิด และมุมมองใหม่ๆ อย่างไรก็ตามท่านก็ชี้ให้เห็นถึงจุดเด่นของความขัดแย้งว่า ความขัดแย้งนั้นควรจะถูกอุปสรรคมาจากเจตนาที่ดี มีจุดมุ่งหมายเพื่อความดีงาม ความก้าวหน้า และความร่มเย็นของสังคม แนวคิดเช่นนี้หากจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือความขัดแย้งในเชิงบวก และ ท่านได้เสนอประเด็นที่น่าสนใจอีกอย่าง คือ การขัดแย้งและสงครามนั้นเป็นเรื่องปกติ

^{๒๑} พุทธศาสนิก, สันติภาพของโลก, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

ของมนุษย์ สิ่งที่ท่านนำมายืนยันข้อสมมติฐานข้างต้นก็คือ หากย้อนดูจากประวัติศาสตร์ของโลกที่ผ่านมา เช่น มีการรบราฆ่าฟัน และทำสงครามกันอยู่ตลอดเวลา

พระธรรมปิฎก ได้กล่าวว่าที่มาของความขัดแย้งนั้นเกิดจากตัณหา มานะ ทิฐิ ซึ่งเป็นตัวจักรสำคัญที่ทำให้มนุษย์ออกไปแสดงบทบาทต่างๆ ที่ทำให้เกิดภาวะที่เรียกว่า ลิตรอนสันติภาพหรือทำลายสันติ และเนื่องจากกิเลส ๓ อย่างนี้ก่อตัวขึ้นในจิตใจของมนุษย์ เพราะฉะนั้นในที่สุดก็ต้องแก้ปัญหาที่จิตใจของมนุษย์ และการแก้ปัญหาที่จิตใจของมนุษย์จะทำได้ก็ด้วยการพัฒนามนุษย์คือการให้มนุษย์เป็นคนที่ดีขึ้น และการดีขึ้นของมนุษย์นั้นก็ต้องประกอบด้วยทั้งในด้านพฤติกรรมคือการกระทำ จิตใจ และปัญญาทำอะไร ประเด็นปัญหาความขัดแย้งอันจะนำไปสู่ความรุนแรงจึงจะได้รับการเยียวยาหรือแก้ไข ท่านให้ความเห็นว่าการรู้ถึงภูมิหลังอันเป็นที่มาในทุก ๆ มิติ จะเป็นสิ่งที่ดีที่จะช่วยให้มนุษย์ไม่ละเมิดต่อกัน และไม่ปิดโอกาสแก่กันและกันในการที่จะมีชีวิตอยู่รอด

ในสังคมใด ถ้ามนุษย์ไม่คำนึงถึงสิทธิของกันและกัน ปล่อยให้มีการละเมิดต่อชีวิตต่อทรัพย์สินมีการกีดกัน แบ่งแยกทำให้บุคคลขาดอิสระเสรีภาพ ขาดความเป็นเอกภาพ^{๒๒} ในขณะเดียวกันในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์นั้น อาจจะใช้การประนีประนอมกัน แต่มนุษย์ก็ไม่สามารถที่จะประนีประนอมกับสัจธรรมได้เพราะจะเป็นการสร้างกำแพงกันตนไม่ให้เข้าถึงความจริง ที่เป็นจริงนี้ก็เพราะว่าการประนีประนอมไม่ใช่สิ่งที่จะช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างแท้จริง เพราะแต่ละฝ่ายต้องยอมเสียบางอย่างเพื่อให้ตนได้บ้าง หรือเพื่อจะได้ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ต่างฝ่ายจึงต้องยอมเสียอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงต้องมีความจำใจอยู่ในตัว^{๒๓}

หากการประนีประนอมไม่มีทางออกที่ดีที่สุด ฤๅษีโคตมจะเป็นให้คำตอบที่ดีที่สุด พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) เห็นว่า“การประสานกลมกลืนเข้าด้วยกัน(Harmonize) คือไม่มีหรือไม่เหลือความขัดแย้ง เมื่อมีความขัดแย้งก็จัดจนกระทั่งลงตัวคือเข้ากันได้ดี ทุกอย่างประสานกลมกลืนโดยองค์รวมต่าง ๆ อยู่ในตำแหน่งที่ถูกต้อง และมีความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง พร้อมทั้งทำหน้าที่ถูกต้องต่อกัน ส่งต่อประสานกันได้ดี” ซึ่งการสอดประสานจะทำให้มนุษย์มีการพัฒนาจิตปัญญาลดพ้นจากความยึดถือคับแคบ มีสภาพจิตที่ไม่เปิดกว้าง มีความคิดตีบตัน อย่างไรก็ตามการสอดประสานดังกล่าวจะต้องสอดคล้องกับหลักความคิดสากล ๓ ประการ คือ^{๒๔} (๑) ความจริงที่เป็นสากล คือหลักความจริงที่เป็นกลางๆ มีผลเสมอเหมือนกันแก่ทุกคนทุกที่ รวมทั้งทุกศาสนา (๒) ความเป็นมนุษย์ที่เป็นสากล คือ ความเป็นมนุษย์ที่จะต้องมองเห็น เข้าใจให้ความนับถือเสมอกัน การทำร้ายและทำลายชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะมิสังกตใดหรือไม่ เป็นความไม่ดี ไม่งามทั้งสิ้น (๓) ความมีเมตตาที่เป็นสากล คือ ให้ความรู้สึกเป็นมิตร มีความรัก ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่มนุษย์ทั่วทุกคนเสมอเหมือนกัน โดยไม่มีการจำกัดหรือแบ่งแยก

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๓๗.

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สลายความขัดแย้ง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สหธรรมิก จำกัด ๒๕๔๖), หน้า ๑๑-๑๕.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๘.

ส่วนแนวคิดที่ว่า “สันติวิธีเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิต” นั้น ท่านมุ่งเน้นให้มนุษย์อยู่ร่วมกันกับสรรพสิ่งอย่างปกติสุข ไม่เบียดเบียน และทำลายล้างซึ่งกันและกัน ซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนาที่ว่า “สรรพสิ่งล้วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน” เช่น หากมนุษย์เสพบริโภคอย่างเต็มที่โดยไม่รู้จักประมาณ ก็จะทำให้เกิดการทำลายล้างธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทำให้ธรรมชาติสูญเสียความเป็นดุลยภาพไป และเมื่อธรรมชาติเกิดความเสื่อมโทรม ก็จะส่งผลย้อนกลับมาสร้างความเดือดร้อนให้แก่มนุษย์ ฉะนั้น จึงมีความจำเป็นที่มนุษย์จะต้องอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องประสานกับธรรมชาติในฐานะที่เป็นมิตรที่ดีต่อกัน

๔. สันติวิธีตามหลักกฎหมาย ประเทศไทยเป็นประเทศได้รับการรับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ และได้ร่วมเป็นภาคีในหนังสือสัญญาระหว่างประเทศเพื่อส่งเสริม และคุ้มครองสิทธิมนุษยชนหลายฉบับ ตลอดจนได้มีการจัดตั้งกลไกระดับชาติ เพื่อทำหน้าที่ส่งเสริม และคุ้มครองสิทธิมนุษยชน โดยที่ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญอย่างมากกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน และให้เกิดการปฏิบัติอย่างจริงจังโดยให้องค์กรทางนิติบัญญัติรับผิดชอบ เพื่อเป็นหลักประกันให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม รวมทั้งส่งเสริมให้เกิดแนวทาง และกระบวนการต่างๆ ทางด้านการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ได้แก่

๑. มีระบบการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ และช่วยเหลือประชาชน ทางกฎหมายที่สร้างหลักประกัน แก่ประชาชนทุกช่วงวัย

๒. ประชาชนได้รับการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ และการช่วยเหลือทางกฎหมาย

๓. ประชาชนได้รับความรู้เรื่อง การคุ้มครองสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและช่วยเหลือทางด้านกฎหมาย

๔. ประชาชนได้รับการไกล่เกลี่ย ประนีประนอมข้อพิพาท และการลดข้อขัดแย้งที่เข้าสู่ศาล

๕. ประชาชนที่ถูกละเมิด ได้รับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ และการช่วยเหลือทางกฎหมาย

๖. ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ จากกระบวนการยุติธรรม ได้รับการสงเคราะห์ตามกฎหมาย ประชาชนที่เป็นพยานได้รับการคุ้มครองพยานในคดีอาญาตามกฎหมาย

จะเห็นได้ว่า สันติวิธีเป็นวิธีการหรือแนวทางในการแก้ไขข้อขัดแย้งด้วยเหตุผล ลักษณะวิธีการของสันติวิธีที่น่าสนใจ คือ

ประการแรก สันติวิธีไม่ใช่วิธีการเฉื่อยชาหรือยอมแพ้งแต่เป็นวิธีการที่มีการแข่งขันหรือสร้างสรรค์

ประการที่สอง สันติวิธีไม่ใช่กลยุทธ์ที่นำมาใช้ชั่วคราว แต่เป็นกลยุทธ์ที่จะต้องใช้อย่างถาวร

ประการที่สาม จะต้องยึดวิธีการนี้อย่างจริงจัง เพราะสันติวิธีไม่ใช่แค่เป็นหนทางและวิธีการเท่านั้น แต่ยังส่งผลถึงความสำเร็จด้วย

ประวัติศาสตร์โลกเต็มไปด้วยเรื่องราวของผลสำเร็จของสันติวิธี สันติวิธีไม่ได้มาจากความใจอ่อน ความมีเมตตาสงสาร หรือสุภาพชน แต่เกิดจากพลังในตัวที่ส่งผลต่อคู่กรณี ไม่ได้เกิดจากความดีริเริ่มหรือความสมัครใจของคู่กรณี แต่เพราะคู่กรณีไม่อาจฝืนทานพลังสันติวิธี พลังสันติวิธีมี ๒ ประการ คือ ^{๒๕}

๑. พลังทางการเมือง อำนาจทางการเมืองเป็นอำนาจที่เกิดขึ้นมาจากการยอมรับและยินยอมเชื่อฟังโดยสมัครใจหรือจำยอมของบุคคล ไม่ว่าจะปกครองด้วยระบอบการปกครองระบอบใดก็ตาม เช่น การยอมทำตามคำสั่ง การยอมปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ การยอมจำภาษี เป็นต้น กล่าวตามรูปธรรม เช่น ผู้ปกครองมีอำนาจได้ก็เพราะประชาชนยอมรับ เจ้าของธุรกิจมีอำนาจได้เพราะลูกจ้างเชื่อฟัง แต่เมื่อใดก็ตามที่การยอมรับลดน้อยลงหรือออกมาในเชิงปฏิเสธ อำนาจของบุคคลเหล่านั้นหรือระบอบนั้นก็หายไปด้วย ไม่ว่าอำนาจทางการเมืองเศรษฐกิจหรือสังคม

๒. พลังทางใจ เป็นพลังเชิงบวกของผู้ใช้สันติวิธีต่อสู้กับผู้ที่มีอำนาจ ซึ่งนอกจากผู้ใช้สันติวิธีจะไม่มุ่งร้ายแล้ว ยังมีความปรารถนาดีต่อคู่กรณี รวมทั้งยึดมั่นในสัจจะและความดีงามนี้คือพลังทางใจที่มีผลต่อพฤติกรรมของผู้อื่น และสามารถก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมได้

การใช้สันติวิธีในการแก้ปัญหาสังคมนั้น รัฐต้องมีจุดยืน หรือทิศทางของสังคมหรือของรัฐเมื่อเผชิญกับความขัดแย้ง และดูแลความขัดแย้งในสังคมโดยการไม่ใช้ความรุนแรง เพราะรัฐต้องทำหน้าที่ดูแลความสงบสุข ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคมโดยอาศัยสันติวิธีเป็นหลัก คือ รัฐไม่ได้มองประชาชนที่ไม่เห็นด้วยเป็นศัตรู แต่มองเห็นประชาชนที่รัฐมีหน้าที่ต้องคุ้มครอง และทำหน้าที่สร้างสรรค์สังคมให้พัฒนาก้าวหน้า เพื่อให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข ทั้งที่แม้จะมีความคิดเห็นที่เหมือนกัน หรือมีความคิดเห็นต่างจากมุมมองของรัฐ รัฐต้องปกป้องคุ้มครองประชาชนในสังคมทุกหมู่เหล่า เพื่อให้สังคมสงบสุขอย่างยั่งยืน ซึ่งต่างจากการที่รัฐมุ่งทำให้สังคม เป็นระเบียบเรียบร้อยโดยไม่สนใจว่าผู้คนพลเมืองจะอยู่เป็นสุขหรือไม่

จากที่กล่าวมาจะพบว่า การแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้นแนวทางที่เหมาะสมที่สุดจะเป็นการเจรจาไกล่เกลี่ย และ การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง เพราะผลลัพธ์ที่น่าจะเป็นไปในลักษณะที่ทั้งสองฝ่ายต่างชนะ (Win-Win) ซึ่งการไกล่เกลี่ยนั้นมีหลายรูปแบบ แต่ที่จะพบเห็นได้บ่อยครั้ง คือ

๑. การเจรจาโดยยึดจุดยืน (Position-based Negotiation) : การเจรจาลักษณะนี้จะเป็นการเจรจาที่จะเอาแพ้ชนะเอาชนะกัน ซึ่งต่างฝ่ายต่างมีจุดยืนของตนเอง คู่เจรจาสถิตต่อกันเหมือนเป็นศัตรูกัน ความเชื่อของการเจรจានี้จะเป็นลักษณะ Zero Sum Game ตามแนวคิดในทฤษฎีเกม (Game Theory) ที่ถ้าไม่แพ้ก็ต้องชนะ ผลของการเจรจาเช่นนี้มักยอมรับครึ่งทาง (Compromise) แต่การเจรจาในลักษณะนี้ไม่ควรจะนำมาใช้ในกรณีของความขัดแย้งในนโยบายสาธารณะ

๒. การเจรจาโดยยึดผลประโยชน์ (Interest-based Negotiation) : การเจรจาลักษณะนี้ไม่มองถึงประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว แต่จะมองและทำความเข้าใจของความต้องการ ความห่วงกังวลของฝ่ายอื่น การเจรจาลักษณะนี้จะเกิดจากคู่เจรจาทุกฝ่ายมาร่วมกันแก้ปัญหา เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจร่วมกันโดยหวังให้ความต้องการของทุกฝ่ายได้รับการตอบสนอง ทุกฝ่ายจะไม่ระบุถึงจุดยืนของตนเอง แต่จะบอกถึง ความหวัง ความต้องการ ความห่วงกังวล ความหวาดระแวง

สรุปท้ายบท

ปัญหาสังคมเกิดขึ้นในสังคมต่างๆ มานานแล้ว แต่มนุษย์ไม่ทราบว่าจะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นได้อย่างไรดี เพราะปัญหาสังคมนั้นเกิดขึ้นหลายรูปแบบ ทั้งสภาพธรรมชาติแวดล้อมภัยพิบัติธรรมชาติ

ปัญหาที่มนุษย์เป็นผู้ก่อให้เกิดขึ้นหรือทั้งสองสาเหตุรวมกัน การป้องกันและแก้ไขปัญหาโดยอาศัยอำนาจเหนือธรรมชาติช่วยแก้ปัญหา อาศัยหลักการทางวิทยาศาสตร์ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อหาสาเหตุแห่งปัญหา และเมื่อพบแล้วก็จัดเหตุแห่งปัญหานั้นๆ ปัญหาที่จะถูกแก้ไขให้หมดไป หรือบรรเทาลดน้อยลง แต่บางกลุ่มสังคมอาจถือหลักการความเชื่อที่ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นผลจากการลงโทษของพระเจ้าหรือเป็นพรหมลิขิตก็มี แต่ในส่วนของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้อาศัยหลักแห่งเหตุและผลในการแก้ไขปัญหา คำสอนทางพระพุทธศาสนาสอนล้วนให้รู้จักทุกข์และวิธีแก้ทุกข์ของมนุษย์ทั้งนั้น ดังจะพบหลักปรัชญาที่พระพุทธองค์ทรงสอน คือ “ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นย่อมมีเหตุ และถ้าขจัดเหตุสิ่งนั้นก็ไม่เกิด”

จะเห็นได้ว่าในสังคมมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติใด ต่างมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีศาสนาเป็นที่พึ่งและแนวทางแห่งการปฏิบัติในการดำเนินชีวิต หากสมาชิกในศาสนาได้ปฏิบัติตามหลักศาสนาที่ตนเองนับถืออย่างเคร่งครัดและจริงจังแล้ว ปัญหาสังคมก็จะไม่เกิด นอกจากเป็นปัญหาสังคมที่เหตุสุดวิสัยจากความสามารถของมนุษย์ที่แก้ไขหรือป้องกันได้ สังคมไทยเป็นสังคมที่มีรากฐานมาจากสังคมพระพุทธศาสนา จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ควรนำเอาหลักพุทธธรรมมาช่วยแก้ปัญหา และนำไปสู่การแก้ปัญหาทางสังคมตามแนวพุทธ หลักธรรมตามวิถีพุทธนั้นมีมากมายที่จะนำมาแก้ปัญหาทางสังคมได้ สิ่งสำคัญคือคนในสังคมต้องศึกษาให้มีความรู้และเข้าใจจนเกิดมีระเบียบวินัย เรียกว่ามีศีล สามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลดีมีจิตใจหนักแน่นเรียกว่ามีสมาธิ และอันสงฆ์แห่งการปฏิบัติดีทำให้เกิดเหตุผลเรียกว่า มีปัญญา เมื่อสมาชิกในสังคมมีศีลสมาธิและปัญญาแล้ว การวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทยทั้งตามแนวพุทธและสังคมวิทยาก็ดี และการนำปัญหาสังคมมาแก้ปัญหาตามแนวพุทธที่ดีก็จะเกิดทั้งประสิทธิภาพ และคุณภาพของมนุษย์ในสังคม

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายคำว่า "ปัญหาสังคม" (Social Problems) หมายถึงอะไร จงอธิบายลักษณะของปัญหา
มาอย่างน้อย ๒ ลักษณะ
๒. จงอธิบายลักษณะของปัญหาสังคมและประเภทของปัญหาสังคม
๓. จงวิเคราะห์สภาพและสาเหตุของปัญหาสังคม โดยอธิบายที่มาของปัญหาสังคม
ในสถานการณ์ปัจจุบันมาให้เห็นชัดเจน
๔. จงวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทยตามแนวพุทธและสังคมวิทยา พร้อมยกตัวอย่าง หลักการ
ในการวิเคราะห์มาประกอบ
๕. จงอธิบายวิธีการสร้างสันติวิธีตามแนวคิดของมหาตมะ คานธี ท่านพุทธทาส และพระธรรมปิฎก
๖. จงสังเคราะห์และนำเสนอแนวทางแก้ปัญหาสังคมในยุค New Normal แบบสันติวิธี

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- โกศล วงศ์สวรรค์ และสถิต วงศ์สวรรค์. ปัญหาสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัท รวมสาส์น (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๔๓.
- โคทม อารียา. บทความการส่งเสริมสันติวิธี เอกสาร ๓๐ ปี ๑๔ ตุลา จดหมายข่าว ประชาชน, ฉบับที่ ๓ วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๖, หน้า ๒๓-๒๕.
- จำนงค์ อภิวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. สันติทฤษฎี-วิถีวัฒนธรรม (Peace theory and cultural elements). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๓๙.
- ณรงค์ เส่งประชา. หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส ๔๐๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ (ม.๔). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๔.
- ณัฏฐลดา พิเชิตบัญชาการ. ปัญหาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘.
- ทัศนีย์ ทองสว่าง. สังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์ จำกัด, ๒๕๓๕.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). แง่คิดข้อสังเกตเรื่องสิทธิมนุษยชนกับประโยชน์สุขของมนุษยชาติในสิทธิมนุษยชน สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม, (เอกสารประกอบการอบรม สิทธิมนุษยชน และสิทธิชุมชน ๑๐ กันยายน ๒๕๔๕ ณ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชน แห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ๒๕๔๕), หน้า ๑๓-๑๕.
- พระไพศาล วิสาโล. สันติวิธีวิถีแห่งอารยะ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๔๙.
- พิชัย ผกาทอง. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พิศวง ธรรมพันทา. สังคมวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์ จำกัด, ๒๕๒๓.
- มารค ตามไท. การจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีในสันติวิธี : ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง. กรุงเทพมหานคร : สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาพความมั่นคงแห่งชาติ, ๒๕๔๓.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร : รัศมีการพิมพ์, ๒๕๒๔.
- รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์. สันติศึกษากับสันติภาพ” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ๑๐๑๐๑ สันติศึกษา หน่วยที่ ๑-๗. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๓๓), หน้า ๑๔.
- วันชัย วัฒนศัพท์. ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๗.
- ศูนย์สันติวิธีเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย. สถาบันพระปกเกล้า. การสัมมนาโต๊ะกลม : รัฐบาลใหม่กับการจัดการปัญหาความขัดแย้งในสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ธรรมดาเพรส จำกัด, ๒๕๔๔.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสวัสดิภาพ สถาบันยุทธศาสตร์. สันติวิธี : ยุทธศาสตร์เพื่อความมั่นคง
แห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สุทรไพศาล จำกัด, ๒๕๔๔.

สุพัตรา สุภาพ. ปัญหาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ไทยวัฒนาพานิช จำกัด,
๒๕๔๖.

เสน่ห์ จามริก. ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๑.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สหมิตร
พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๔๕.

ฉบับสำเนา

သိပ္ပံနိဒါန်း